

Social spectrum of royal villages of Sambor Undermountains in XV – XVIII century (on example of village Litynya)

Articles are sanctified to the social environment of royal villages of Sambor Undermountains of XV – XVIII century, on the territory of that the personal estates of king, incorporated in an only territorial-economic complex under the name of Sambor economy, were stretched. The social categories of population of village Litynya of Dublyany's key of economy are select the article of analysis: gentry, free peasants, zagorodnyky, priests, holders of tavern, millers, vybranci.

Key words: Litynya, Sambor economy, task forces, gentry, free peasants, zagorodnyky, priests, holders of tavern, millers, vybranci.

УДК 94(477) «17/18»

Любомир Губицький, Ганна Мельник (м. Київ)

ТРИКУТНИК ВИЗИСКУ: ДЕРЖАВА, ПОМІЩИК, КРІПАК (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІСТОРІЇ СЕЛА ЖЕЖЕЛІВ КІНЦЯ XVIII – XIX СТ.)

У статті досліджуються взаємовідносини власників та кріпаків села Жежелева протягом XIX ст. Висвітлено систему поміщицької власності, оренди та повинностей, податків, які сплачували селяни. Наголошено на заходах продовольчої підтримки кріпаків.

Ключові слова: кріпаки, власники, демографія, податки, повинності, панщина, повсякденність.

Українські землі наприкінці XVIII ст. зазнали кардинальних зрушень у зв'язку із поділами Речі Посполитої, що призвели до переходу території та населення під владу російського скіпетра. Російська адміністрація протягом тривалого часу зберігала майнові та станові привілеї польських власників-поміщиків, на яких було покладено обов'язок забезпечувати збір державних податків з кріпаків, підвладних їм поселень. Становище змінилося лише із запровадженням ліберальних реформ 1860-х – 1870-х років.

Питанням сутності відносин російського абсолютизму та дворянства, царизму та підданих станів, становища селянства, зокрема, кріпацтва, присвячена значна кількість історичних досліджень. Серед них варто назвати праці В.І.Семевського [9], С.М.Троїцького [10], Н.І.Павленка [5], І.О.Гуржія [1], О.Реєнта [8], В.Шевченка [11], О.Крижанівської [4] та ін. Однак висвітлення становища кріпаків окремого села не часто стає метою дослідників. Найчастіше історики зупиняються на дослідженні соціальних, економічних, політичних, фіскальних, демографічних складових селянського життя з висоти певного регіону або конкретної губернії, як наприклад, у працях Г.Д.Казьмирчука [2], М.Г.Казьмирчук

[3], В.С.Перерви [6] та ін. Красзнавчі праці та дослідження історії церкви також дають матеріал для аналізу становища селянства [7].

Жителі села завжди зберігали довгу пам'ять про своє поселення. Так, жителі Жежелева стверджували, що село колись було містом. На підтвердження чого вказували на залишки бастионів і валів, які знаходилися з північно-західної сторони на підвищеній місцевості. Народ називав їх Півневе укріплення чи Городище. Як стверджував Л.Похилевич, «серед городища знаходиться могила, висотою в 4 сажня, а діаметром біля основи 60. Могила покрита камінням з впадиною і слідом від гробу всередині» [7, с.233].

За часів перебування Правобережної України у складі Речі Посполитої село Жежелів (зараз село Козятинського району Вінницької області) було у власності як литовських, так і польських феодалів. Так, 1773 року воно належало підкоморю Великого Князівства Литовського, генерал-лейтенанту військ Литовських, ротмістру П'ятигорському, кавалеру орденів Білого Орла, Св. Олександра Невського і Св. Губерти, князю Станіславу Ігнатію Радзівілу та перебувало у графстві Бердичівському Житомирського повіту Київського воєводства [18, арк.65 зв., 105 зв.].

Внаслідок поділу Речі Посполитої 1793 року під владу Російської імперії перейшли землі Правобережної України. На цих землях утворено губернії. 1794 року село Жежелів належало графу Проту Потоцькому [18, арк.8]. Село знаходилося до 1796 року у Махнівському повіті Брацлавської губернії. Зі створенням Київської губернії, село у складі повіту перейшло до Київської губернії. Час перебування у складі Брацлавської губернії позначений проведенням п'ятої народної ревізії, тобто перепису населення. За даними ревізії 1795 року у Жежелеві було 534 жителі (290 чоловіків та 244 жінки), які належали до 111 сімей та окремих осіб без сім'ї, серед яких 74 „осілих” та 37 „корінних неосілих”. Неосілі селяни займалися сільським господарством, проживаючи у чужих сім'ях та господарствах. Необхідно наголосити на тому факті, що більшість селянських сімей були багатодітними: 3 дітей було у 25 сім'ях, 4 – у 15, 5 – у 8, 6 – у 5 сім'ях. На 1795 рік у селі Жежелеві проживало 254 дитини у віці до 16 років. У громаді доживали віку декілька довгожителів – Іван Маньків (90 років), Яким Іванів син (80 років), Іван Закам'янний (76 років), Василь Іванович Верес (70 років), Сава Антонів син (70 років), Степан Петрович Білоус (60 років), Тимофій Іванів син (60 років), удівець Федір Іванів син (60 років), Онисим Андрійв син (60 років), Мариська дружина Івана Манькова (76 років), Христина Івана донька (64 роки), Уляна Павлова донька (60 років) [19, арк.448зв.].

Після краху майнового і фінансового комплексу графа Потоцького, село Жежелів, в числі інших, дісталось графу Людвіку Скарбку, за колокаційним декретом від 1 листопада 1795 року воно було оцінено в 407918 злотих” [25, арк. 27зв.].

За даними фонду Київського воєнного губернатора дідичем села 1801 р. був Антоній Цадера [32, арк.24]. Хоча згідно з даними Варшавської Банківської комісії у справі графа Прота Потоцького Цивільний Департамент Київського Головного Суду визначив датою публічних торгів його колишньої нерухомої власності, у тому числі села Жежелева, з метою задоволення вимог кредиторів, 24 березня 1803 року. Але оскільки ніхто не зголосився купити цю нерухомість, то нібито фінансові вимоги графа Людвіка Скарбка залишилися незадоволеними [28, арк.24зв.]. Варто наголосити, що частина виставлених на аукціон поселень П.Потоцького була проданою. Як бачимо з Відомості, поданою Київською цивільною палатою, у 1804 р. серед власників села на-

звано: тасного радника, сенатора і кавалера графа Потоцького, у власності якого перебувало 298 душ селян чоловічої статі [23, арк.70зв.] і шляхтича Томаша Зелінського - 5 душ [23, арк.69].

Грошові борги зобов'язували власників або державні установи примусово для їхнього забезпечення розраховуватися нерухомістю. Наприклад, бажання позбутися пасивів підштовхнуло графа Людвіка Скарбка до рішучого кроку: 2 травня 1800 року село Жежелів він продав Антонію Цадері (авт. – можливо, Задері) за 894 158 злотих [25, арк.27]. Після смерті А.Цадери залишився власником його зять генерал А.Косельський [25, арк.28].

Смерть Антонія Цадери була жакливою – самогубство, причиною якого за версією слідства було погіршення стану здоров'я. На нашу думку, могла бути і ще одна причина – фінансова. Непрямі свідчення цього залишила управителька господарства в Жежелеві майорша Саломея Гржимановська [12, арк.4]. Махновський повітовий суд за результатами розслідування постановив закрити справу, з чим погодився і Київський цивільний губернатор і кавалер Панкрат'єв [12, арк.5зв.].

Після виконання Потоцьким присяги і по смерті А.Цадери маєток його за борги було віддано „під розбір”, за результатами якого дістався колишніх польських військ генералу А.Косельському [28, арк.24 зв.], але не лише йому. 27 жовтня 1810 року в Київському Головному суді декретом визначено, а 1811 року виконано: село Жежелів оцінено в 401 004 злотих і віддано спадкоємцям Гордона, спадкоємцям Таца і генералу А.Косельському” [25, арк. 28зв.].

І вже в якості призначеного Дворянською опікою опікуном цього маєтку Алоїзій Косельський заклав 2302 польських злотих, 18 грошей сріблом, і отримав кольокацію [24, арк.8]. А. Косельський – генерал-майор польських військ – розпочав військову кар'єру на посаді регента військової канцелярії коронної уранзі поручника національної кавалерії, що було підтверджено Рескриптом 21 листопада 1780 року у Варшаві, підписаного Польським королем Станіславом Августом. За успіхи у службі 24 жовтня 1789 р. його підвищено до посади військового писаря у воєнній комісії коронного війська у ранзі ротмістра Національної кавалерії. Той же польський король Рескриптом 21 грудня 1793 року звільнив його з військової служби у чині генерал-майора. [14, арк. 37] Військові традиції були притаманні усій родині Косельських. Так, його брати: Каетан – полковник, Вікентій – майор, Онуфрій – ротмістр польських військ [14, арк.40].

Кольокація Таца перейшла через традицію поміщику Єфимовичу 26 серпня 1811 року, від яко-

го передана Косельському того ж року і числа, по смерті якого дісталась знову Єфимовичу 24 березня 1814 року, який поступився нею того ж року і числа Никоровичу, а від нього дісталася Святловському 24 березня 1816 року [24, арк.40зв.].

У тій частині Жежелева, що належала Святловському, було 34 тяглих селяни, що мали 91 вола, 15 коней і 24 піших селян, що мали 5 волів і 2 коні”. [24, арк.74] Посесор Святловський у 1816 році роздав селянам 42 воли та 6 коней [24, арк.23]. Якщо порівняти з інвентарем 1809 року, то в с. Жежелеві було 40 тяглих селян, що мали 102 волів, 17 коней і 31 піший селянин, що мали 1 коня” [24, арк.74]. Тобто посесорові вдалося за короткий термін покращити забезпеченість селян тягловою худобою.

Ще яскравішим прикладом турботи посесора про долю селян, зокрема, про їхнє харчування за скрутних обставин свідчить те, як видно зі списку 1818 року, що, починаючи з лютого по липень, Святловський по декілька разів давав селянським сім'ям пшеницю, жито, ячмінь, горох, пшоно, овес. Зокрема, селянам Карпові Побережнику, Адамові Деркачу, Симонові Галочці, Омелянові Ковалюку, Павлові Грасу, вдовам Михальчиси та Ільчиси та десяткам інших [24, арк.21-22зв.].

Полковник французької служби Михайло Задера (ГЛВ – брат Антонія Цадери) [24, арк.8] 19 квітня 1817 року висудив право на власність частини Жежелева, яка в 1811 році за указами Сенату перейшла Єфимовичу [24, арк.8]. Частину маєтку Жежелів полковник Задера здобув на праві традиційному, вона знаходилась у нього до 24 березня 1818 року до вилучення за мита у секвестр [24, арк.41зв.].

До 1823 р. Ф.Святловський придбав у одного із трьох братів генерала Алоїзія Косельського, Онуфрія, частину Жежелева. [14, арк.17зв.] І ця частина і дві інших дісталися по смерті Ф.Святловського на дожиттєвому праві Францішці Святловській.

Кріпаки були зобов'язані на загальнодержавному рівні відпрацьовувати на поміщика 3 дні на тиждень, а окремі правовідносини в конкретному володінні визначав інвентар. Так, у поміщика Антонія Задери, який перейшов у традицію через борги, визначено, щоб кожен селянин піший пішо, тяглий тягло відробляв в рік колькокаційному власнику по 168 днів панщини і чотири загальних толоки [24, арк.15зв.]. І що найцікавіше, селянський загаль не був вкрай обтяженим навіть такою кількістю робочих днів, а через поділ села між різними власниками не тільки не переробляв панщини, але й недоопрацьовував її [24, арк.16].

Про що свідчить наступне: «з 1815 року до 1817 року селяни відпрацювали 1889 тяглої панщини, 4861 пішої, або ж всього пішої і тяглої 6750 днів, за цю кількість днів вотчинники отримали гроші... селяни не працювали в святкові дні, а то і в робочі дні не відпрацьовували». Селяни, які працювали більшу кількість днів, отримували за це гроші. Так, 1-ий (Цивільний) департамент Київського головного суду визначив наступне: „за відроблені понад норму (більше, ніж розписано інвентарем) дні і мотки задовільнити селян, які записані у відомості”. Таких селян виявилось семеро [24, арк.16].

Варто відзначити важливий факт пошуку селянами соціальної справедливості. Цей пошук призводив як до подання скарг, втеч, так і до крадіжок та насильства. Але селяни втікали не лише із поміщицьких володінь, але й із державних, тобто причинами втеч ставали не тільки відсутність взаємопорозуміння із поміщиком, але й природне прагнення людини до кращого життя. Це добре розумів Ф.Святловський: „немає жодного села, де б не було волоцюг; гарний господар не покине місце проживання, якщо не буде відчувати утисків” [24, арк.16зв.]. Саме так було і у Жежелеві. Втечі відбувалися і за володіння Задери, Таца, Косельського, Никоровича, Святловського [24, арк.64-64зв.].

За втікачами позивалася і Францішка Святловська. Так, 27 квітня 1835 року пожиттєва власниця села Жежелева звернулася до Київського воєнного, Подільського і Волинського генерал-губернатора, генерала від кавалерії, генерал-ад'ютанта та графа Василя Васильовича Левашова з проханням повернути кріпака коваля Федора Гирука, який на той час проживав у Волинській губернії Володимирського повіту в маєтку ключа Павловицького, спочатку поміщика Стецького. Маєток згодом став власністю держави. [22, арк.1]. Саме остання обставина і стала на заваді поверненню Гирука. На новому місці Гирук перетворився на Григорчука [22, арк.3зв.].

За володіння пані Францішки Святловської (уродженої Задери, у першому шлюбі - Косельської) кріпаки Жежелева стали тим механізмом, який дозволяв покращувати матеріальне становище привілейованого стану, позбавляв боргів, але не був запорукою від появи поміщицьких боргів та зобов'язань. Роками кріпацька праця ставала єдиною основою для позбавлення від боргів. А борги накопичували всі власники Жежелева: Антоній Задера,

Алоїзій Косельський, Францішек Святловський, Францішка Святловська, Гонората Мазаракі.

Взаємовідносини між дідичами, дожиттєвими власниками та посесорами, традиторами не завжди склалися безконфліктно, оскільки в разі визнання власниками незадовільним виконанням обов'язків тимчасових власників за першими залишалося право викупити посесію, традицію та передати її у руки іншої особи. Саме цього роками домагалася Францішка Святловська у конфлікті із традитором Ромуальдом Красінським. Красінський придбав боргові зобов'язання А.Косельського та Ф.Святловського, які перебували в руках Грудзинських та Олени Абрамович на 8028 рублів сріблом, що стало достатньою підставою для того, щоб маєток віддали в традицію з 24 березня 1831 року [20, арк.1].

Передача традиторам у володіння передбачала отримання необхідної суми, забезпеченням якої були праця всіх без винятку селян з їх повинностями, а також землі, прибутки і угіддя, що входили до маєтку. Р.Красінський повідомляв, що з ініціативи Ф.Святловської суд рішенням 21 липня 1831 року підвищив ціну селянських робіт і наклав на них ще важчі повинності. Відносини між дожиттєвою власницею та тимчасовим посесором погіршилися і через те, що дохід з того маєтку в наявних грошах забрали на користь Ф. Святловської, а Красінського зобов'язали задовільнити її кредиторів [20, арк.1зв.]. Щорічний прибуток з маєтку в Жежелеві визначений традиційним актом 16 грудня 1830 року, складав 1587 руб. 71 коп. сріблом. [21, арк.8]. Основою цього прибутку, як ми вже не раз наголошували, були статті, що містили оцінку кріпацької праці.

Виявилось, що у селі Жежелеві серед кріпаків Ф.Святловської було тяглих - двадцять одна особа. Будь-який селянин як тяглий, так і піший працював взимку і влітку по три дні на тиждень, крім цього тяглий давав одного каплуна, одну курку, десять яєць, піший - одну курку, п'ять яєць; пряли: тяглий по два мотки, а піші по одному панського прядива в рік [13, арк.55зв.].

Після скарг Ф.Святловської Махнівський повітовий суд визнав суму прибутку з маєтку дещо вищу - 1723 руб. 98 коп. сріблом [21, арк.8]. Р.Красінський взяв собі за мету наскільки можливо продовжити своє володіння, під різними приводами від встановлення прибутковості маєтку унікав, на засідання суду не з'являвся. Як не дивно, посесорство цього пана призвело до зростання боргу, хоча за його версією причиною цьо-

му стала роздача хліба селянам на їх харчування і посів полів, виплата за них державних податків і інших повинностей" [21, арк.13].

Францішка Святловська, відчуваючи незадоволення посесорським володінням Ромуальда Красінського, за управління якого борг на маєтку зріс із 7370 рублів сріблом до 9000 рублів сріблом, звернулася із проханням до Київської цивільної палати від 8 серпня 1834 року про дозвіл виплатити Р.Красінському грошей і про звільнення села від його володіння. [21, арк.4] Оскільки у дожиттєвої власниці Жежелева грошей не було, їх вона позичила у іноземця, купця 3-ї гільдії Христофора Штакмана, який у свою чергу внаслідок цього став наступним традиційним володільцем села. Згодом у 1838 р. нащадки Штакмана передали традиційне право на Жежелів Карлу Петровичу Виговському [16, арк.61]. Він, у свою чергу, передав традиційні права на Жежелів 13 січня 1842 року Миколі Олександровичу Рожанському із сумою боргу 5800 рублів сріблом [16, арк.75]. Традиція М.Рожанського продовжувалася до 24 березня 1845 року та зменшилася суму боргу до 2652 руб. 17 коп [16, арк.127зв.]. Тобто, борг Ф.Святловська віддавала і після смерті, оскільки померла у 1844 році. Точніше, борг віддавали селяни. За урядування М.Рожанського зафіксовано вкрай показовий факт того, що кріпаки могли не допрацювати панщину. Так, протягом 1842-1844 років селяни накопичили „недопрацьованої панщини – 1373 дні, перепрацьованої – 714 днів. За перепрацьовану панщину було оплачено за ціною дня панщини" [16, арк.130].

Після смерті Ф.Святловської у 1844 р. частина маєтку в Жежелеві була успадкована родичами її чоловіка Франца Святловського, а точніше дітьми його брата Вікентія – генерал майора російської армії, колишнього директора Полтавського кадетського корпусу, які на той час навчалися: син Михайло, 11 років, призначений в кандидати Пажеського корпусу Його Імператорської Величності і донька Юлія, 14 років, знаходилась в училищах ордена Св. Катерини в Москві [26, арк.122]. Опікункою їх майна з 27 серпня 1845 року стала їх мати Олександра Святловська [14, арк.10,13]. Маєток складався із третьої частини с.Жежелева, в якому нараховувалося загалом 233 селян чоловічої статі з річним доходом маєтку 2 479 руб. 92 коп. сріблом [26, арк.122].

Після довгих судових слухань дідичем Жежелева став Людвік Косельський. Вже 5 квітня 1845 року він уклав однорічний контракт про

оренду корчм і вилов риби в жежелівській річці за 765 рублів 50 коп. сріблом [14, арк.75].

Текст угоди засвідчує вагомий вплив єврейських орендарів та корчмарів на поширення алкоголізму серед селян, оскільки торговці залучали весь арсенал засобів для того, щоб максималізувати прибуток, у тому числі збували алкоголь не за гроші, а за речі. Такого гендлю чи торгу не дозволяв навіть сам поміщик, погрожуючи, що річ може бути повернута власнику без відшкодувань [14, арк.75зв.]. Однак від могоричевої традиції не міг відмовитися і сам поміщик, залишаючи за собою право під час польових робіт дати можливість селянам купувати горілку, де їм захочеться. Але забезпечення алкоголю для всіх найважливіших подій у сім'ї кріпака передавалося корчмарю, якщо необхідно було поміщику дати селянину на хрестини, похорони і весілля певну кількість горілки, то він давав записки орендарю [14, арк.76зв.].

Угодою регламентувався і спосіб риболовлі. Так, поміщик Л.Косельський встановив, що забороняється ловити рибу під час її розмноження [14, арк.75зв.]. Всі зусилля по забезпеченню корчмаря паливом та його перевезення лягали додатковим тягарем на селян; окрім того, для обслуговування приїжджих людей, утримання в чистоті корчми, а також охорони від вогню поміщик Л.Косельський призначав до корчм по одному охоронцю; до сільської - ходили селяни по черзі подобово, а до трактової заїжджої - один селянин на весь рік, і його орендар зобов'язаний був годувати [14, арк.76].

5 квітня 1845 р. була укладена і ще одна угода, за якою в однорічну оренду віддавались водяні млини на річці Гнилоп'яті за 500 рублів сріблом [14, арк.79]. Основою отримання прибутку з млинів для Розенцвайга було перемелення зернових культур, зібраних кріпаками на борошно за сплату від 4-х четвериків і 4-х гарців по 15 коп. сріблом або за десяту частину перемеленого хліба» [14, арк.79].

У 1846 році Людвік Косельський звернувся до російського царя Миколи II із проханням захистити у справі із власницею села Хажина Мазаракі, яка протягом двадцяти років користувалася жежелівською рікою для виловлювання риби [15, арк.9].

Людвік Косельський 21 грудня 1849 року продав свою частину, що дісталась йому від його дядька, а саме дві частини села Жежелева поміщиці Гонораті Мазаракі [17, арк.1].

Як ми помітили у випадку із Святловською – борги вічні. Та ж історія розпочалася і продовжувалася і з останньою власницею кріпаків села Жежелева – Гоноратою Мазаракі [17, арк.8-8зв.].

До володіння частиною села Жежелева долучилися і родичі Ф.Святловської, зокрема, її пле-

мінник капітан – польської армії Станіслав Йосипович Ясинський. 20 вересня 1832 р. він придбав за 1000 рублів сріблом землю і селян (6 чоловік, 12 жінок) [29, арк.8зв.].

С.Ясинський заповів свій невеликий маєток Едмунду Андрійовичу Мержеєвському, якого зобов'язав виплатити великі суми грошей своїм вихованкам: Анні Станіславівні Ковчинській, Агафії Іванівні Карпенківній і Мотроні Гирюківній, кожній з них по 400 рублів сріблом. Цей поміщик виявився людиною доброго серця і вдячною до своїх кріпаків. Наприклад, заповів у 1857 р. надати волю своїм селянам і звільнити їх від кріпацького стану і від усіх повинностей [29, арк.9].

Згодом, у 1860 р. поміщик Едмунд Мержеєвський продав у селі Жежелеві Бердичівського повіту 41 десятину 1692 саж. землі з угіддями і селянами (4 чоловік і 6 жінок) за 1800 рублів сріблом" Юліану Гілярйовичу Карчевському [30, арк.41зв.]. Натомість від Ю.Карчевського частина цього маєтку потрапила до власності Київської палати державних маєтків 24 червня 1863 року, що дозволило 4 кріпакам та 6 кріпачкам змінити стану приналежність і стати державними селянами „Скригалецького сільського товариства державних селян Бердичівського повіту”, володіючи 5 десятинами 1072 сажнями землі [32, арк.1]. А 30 червня 1870 р. Ю.Карчевський продав 36 десятин 776 квадратних сажнів землі дружині священника Марії Туркевич за 2500 рублів сріблом. [31, арк.202] До того ж, Ю.Карчевський передав частину вимог до свого колишнього маєтку майбутній власниці, зокрема, за позовом іншої власниці маєтку у с.Жежелеві поміщиці Гонораті Мазаракі [31, арк.202зв.].

Спадкоємець Едмунда Мержеєвського Едуард Мержеєвський продав 19 березня 1871 року священнику Кирияку Йосиповичу Якубовському будови в селі Жежелеві із землею 35 десятин 955 квадрат. саж. за 2200 рублів. Покупець брав на себе відповідальність за борги продавця [27, арк.13зв.].

Таким чином, селяни села Жежелева Махнівського повіту Київської губернії протягом часу перебування у складі Російської імперії враховували економічні вимоги як власників поселення, у більшості своїй поляків, так і фіскальну політику держави. Система повинностей, якій підпорядковувалися селяни, дозволяла сплатити державні, місцеві податки, прогодувати сім'ю, а у разі продовольчих труднощів очікувати допомоги від пана. Товарна допомога дозволяла подолати голод та утримувати господарство, прибутки з якого у свою чергу ставали основою повернення боргів поміщицьких маєтків.

Джерела та література

1. Гуржій І.О. Боротьба селян і робітників України проти феодално-кріпосницького гніту (з 80- років XVIII до 1861 р.). – К.: Радянська школа, 1958. – 168 с.
2. Казьмирчук Г.Д., Соловйова Т.М. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті XIX ст. – К., 1998. – 215 с.
3. Казьмирчук М.Г. Сімейні групи основних станів Київської губернії (1861-1917 рр.): між традиційністю та новаторством // Соціальна історія. – К.: Логос, 2011. – Вип.7. – С.34-43.
4. Крижановська О. Поміщицькі селяни Правобережної України в 30-50-ті роки XIX ст. – К., 2008. – 186 с.
5. Павленко Н.И. Идеи абсолютизма в законодательстве XVIII в. // Абсолютизм в России (XVII – XVIII вв.). Сборник статей к семидесятилетию со дня рождения и сорокапятилетию научной и педагогической деятельности Б.Б.Кафенгуза. – М.: Наука, 1964. – 519 с.
6. Перерва В.С. Православне Надросся у XIX столітті. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2004. – 256 с.
7. Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2005. – 642 с.; Сецинский Е. Приходы и церкви Подольской епархии. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2008. – 996 с.
8. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Сільське господарство України та світовий продовольчий ринок (1861-1914 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. – 365 с.
9. Семевский В.И. Крестьянский вопрос в России в XVIII и первой половине XIX века. – т.1. Крестьянский вопрос в XVIII и первой четверти XIX века. – СПб.: Типография Товарищества «Общественная польза», 1888. – 517 с.
10. Троицкий С.М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII веке. – М.: Наука, 1986. – 275 с.
11. Шевченко В. Скасування кріпосного права у 1861 році: спроба нетрадиційного аналізу. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – 96 с.
12. Державний архів Житомирської області (ДАЖО), ф.601, оп.1, спр.61.
13. ДАЖО, ф.601, оп.1, спр.681.
14. ДАЖО, ф.601, оп.1, спр.713.
15. ДАЖО, ф.601, оп.1, спр.845.
16. ДАЖО, ф.601, оп.1, спр.891.
17. ДАЖО, ф.601, оп.1, спр.964.
18. Державний архів Київської області (ДАКО), ф.280, оп.2, спр. 31.
19. Центральний державний історичний архів України у м.Києві. (ЦДІАК), ф.442, оп. 138/1833г. (Судная), спр. 342.
20. ЦДІАК, ф.442, оп. 140/1834 г. (Судная), спр. 479.
21. ЦДІАК, ф.442, оп. 142, спр. 506.
22. ЦДІАК, ф.484, оп. 5, спр. 31.
23. ЦДІАК, ф.485, оп.1, спр. 3015.
24. ЦДІАК, ф.486, оп.1, спр. 1715.
25. ЦДІАК, ф.486, оп.1, спр. 11241.
26. ЦДІАК, ф.486, оп.4, спр. 138.
27. ЦДІАК, ф.486, оп.5, спр. 7.
28. ЦДІАК, ф.486, оп.5, спр. 358.
29. ЦДІАК, ф.486, оп.5, спр. 414.
30. ЦДІАК, ф.486, оп.5, спр. 554.
31. ЦДІАК, ф.491, оп.75, спр. 101.
32. ЦДІАК, ф. 533, оп. 1, спр. 54.

Любомир Губицький, Ганна Мельник

**Треугольник эксплуатации: государство – помещик – крепостной крестьянин
(по материалам истории села Жежелева конца XVIII – XIX в.)**

В статье исследуются взаимоотношения помещиков и крепостных села Жежелева на протяжении XIX века. Охарактеризовано систему господской собственности, аренды, а также повинностей, податей, которые платили крестьяне. Рассмотрено мероприятия по продовольственной поддержке крепостных.

Ключевые слова: крепостные, собственники, демография, налоги, повинности, барщина, повседневность.

Lyubomyr Hubytskyi, Ganna Melnyk

**The triangle of the exploitation: state, landowner, serf
(from the history of the village Zhezheliv of the late XVIII - early XIX century.)**

The article deals with the relationship between the owners and the slaves from the village Zhezheliv during the XIX century. It reveals the system of landowner's property, the rent and the obligations, the taxes paid by villagers. It emphasizes the measures, taken for the food support of the serfs.

Key words: serfs, owners, demography, taxes, obligations, boon.